

The Greek Review of Social Research

Vol 116 (2005)

116 Α΄

Πέτρος Γέμτος, 2004 (δ' έκδοση), **Μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών**, 2 τόμοι, Αθήνα, Εκδ. Παπαζήση

Δημήτρης Δημητράκος

doi: [10.12681/grsr.9486](https://doi.org/10.12681/grsr.9486)

Copyright © 2016, Δημήτρης Δημητράκος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Δημητράκος Δ. (2016). Πέτρος Γέμτος, 2004 (δ' έκδοση), **Μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών**, 2 τόμοι, Αθήνα, Εκδ. Παπαζήση. *The Greek Review of Social Research*, 116, 207–214. <https://doi.org/10.12681/grsr.9486>

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

από τον Δημήτρη Δημητράκο

Πέτρος Γέμτος, 2004 (δ΄ έκδοση), *Μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών*, 2 τόμοι, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση.

Η αδιαφορία –συνά και εχθρότητα– που δείχνουν πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες για την επιστημολογία και για προβλήματα μεθόδου είναι συγκρίσιμα με την καχυποψία που έχει ο μέσος άνθρωπος για τη φιλοσοφία από την εποχή του Σωκράτη. Η αρνητική αυτή στάση συνδέεται με το γεγονός ότι αμφότεροι μπορούν να θέσουν σε αμφισβήτηση παγιωμένες πρακτικές, ενώ συγχρόνως τους προσάπτεται ότι δεν προσφέρουν χειροπιαστή, πρακτική γνώση για τον κόσμο. Όσον αφορά την επιστημολογία ιδιαίτερα, πολλοί είναι οι κοινωνικοί επιστήμονες που πιστεύουν ότι η ενασχόληση με μεθοδολογικά προβλήματα αποτελεί παραίτηση από την επιστημονική επαγγελία.

1. Σε τι χρησιμεύει η επιστημολογία;

Αυτό δεν σημαίνει ότι οι περισσότεροι κοινωνικοί επιστήμονες στερούνται γνώσεων θεωρίας και μεθόδου στον κάθε τομέα γνώσης που υπηρετούν ή ότι είναι άμοιροι μεθοδολογικών ενδιαφερόντων ή ανησυχιών. Αισθάνονται, όμως, την ανάγκη να ακολουθήσουν τις γνώριμες ατραπούς, συνηθισμένοι όπως είναι στη ρουτίνα του επιστημονικού «παραδείγματος».¹ Η επιστημολογία (ή φιλοσοφία της επιστήμης) δεν μπορεί παρά να επηρεάσει δυσμενώς την πρακτική αυτή, εφόσον αμφισβητεί τη νομιμότητα και τις προκείμενες της. Ας αφηθεί, επομένως, μοιάζει να λένε, η φιλοσοφία της επιστήμης στο φιλόσοφο, και ας ασχοληθεί ο επιστήμονας αποκλειστικά με την επιστήμη και όχι με τη επιστημολογία.

---

1. Η αναφορά είναι στην έννοια του «παραδείγματος» (paradigm) στο έργο του Thomas S. Kuhn, 1962, 1970, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, University of Chicago Press. Όπως είναι γνωστό, ο Kuhn θεωρεί ότι ο επιστήμονας συνηθέστατα κινείται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο επιστημονικής ορθοδοξίας που του παρέχει ένα επιστημονικό «πρότυπο», μια ευρύτερη θεωρία παραδεκτή από τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας η οποία λειτουργεί ως υπόδειγμα, εξηγητική μήτρα και υπόθεση εργασίας, ανάγοντας την επιστημονική πρακτική σε «ρουτίνα».

Η στάση αυτή βασίζεται σε μια διπλή πλάνη. Κατά πρώτο λόγο, η επιστημολογία χρειάζεται τον επιστήμονα περισσότερο από ότι το φιλόσοφο. Η γνωσιοθεωρητική συμβολή του τελευταίου είναι, βέβαια, πολύτιμη. Όμως, η φιλοσοφία της επιστήμης απαιτεί ιδιαίτερη εξοικείωση σε έναν επιστημονικό κλάδο και ακριβή γνώση των υποθέσεων και των μεθόδων που χρησιμοποιούνται σ' αυτόν. Κατά δεύτερο λόγο, ο επιστήμονας έχει ανάγκη επιστημολογικών γνώσεων. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τον κοινωνικό επιστήμονα, διότι οι κοινωνικές επιστήμες δεν κατακτούν τις δάφνες τους μέσα από τον *επιστημονισμό*, δηλαδή τη δουλική μίμηση των μεθόδων και των τεχνικών των φυσικών επιστημών, ή τον περιορισμό τους σε αυστηρώς «εμπειρικές» παρατηρήσεις. Οι κοινωνικές επιστήμες μπορούν να ωριμάσουν από τη στιγμή που οι κοινωνικοί επιστήμονες αποκτήσουν βαθύτερη επίγνωση του αντικείμενου τους, πράγμα που δεν μπορεί να γίνει χωρίς άρτιο μεθοδολογικό και επιστημολογικό εξοπλισμό.

Αυτή η διαπίστωση παρεξηγείται συχνά, ιδίως όταν επικρατεί η αντίληψη ότι η επιστημολογία είναι συνάρτηση της ιδεολογίας η οποία μπορεί να την υποκαθιστά επαξίως. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα με τη μαρξιστική θεωρηση η οποία λειτουργεί αυτό-αναφορικά ως μεταθεωρία του εαυτού της.

Η αντίληψη αυτή συνδέεται συχνά με τη θεωρία της μεθοδολογικής αυτονομίας των κοινωνικών επιστημών,

που ανάγεται στην υιοθέτηση ενός μεθοδολογικού δυϊσμού. Λέω ότι οι δύο ιδέες συνδέονται, διότι το αίτημα της μεθοδολογικής αυτονομίας των επιστημών του ανθρώπου είναι στην ουσία το αίτημα αποδέσμευσης από ορισμένους ρυθμιστικούς κανόνες που ισχύουν για τις επιστημονικές αποφάνσεις, στους οποίους δεν υπόκειται η *ιδεολογία*. Οι κανόνες αυτοί είναι η *ελεγκσιμότητα* (που ανάγεται σε *διαψευσιμότητα*) των εμπειρικών προτάσεων και θεωριών, η *ανάγκη διάκρισης μεταξύ όντος και δέοντος* και η *αξιολογική ουδετερότητα* των επιστημονικών αποφάνσεων (που είναι συνέπεια της τελευταίας).

Όμως, η επιστημολογία δεν ανάγεται σε ιδεολογία, ούτε μπορεί να αντικατασταθεί από αυτήν ως «μεταθεωρία της επιστήμης». Η επιστημολογία επιδιώκει να δώσει λύσεις σε προβλήματα όχι της επιστήμης, αλλά της ορθολογικής συγκρότησης των επιστημονικών θεωριών, τη λογική της επιστημονικής έρευνας καθώς και τη θέση της επιστημονικής γνώσης σε σχέση με άλλες μορφές γνώσης. Ούτε ανάγεται η επιστήμη σε «επιστημονική» εξήγηση της επιστημονικής δραστηριότητας ή σε αναζήτηση τεχνικών και μεθόδων που χρησιμοποιούν οι διάφορες επιστήμες ή στην περιγραφή της μεθόδου κατασκευής ορθών επιστημονικών θεωριών.

Η επιστημολογία έχει *κανονιστικό* χαρακτήρα: δεν περιγράφει την τρέχουσα επιστημονική πρακτική –αν και τη λαμβάνει πολύ σοβαρά υπόψη της– αλλά τις αρχές από τις οποίες διέπεται.

Γι' αυτό και είναι απαραίτητη για τον κοινωνικό επιστήμονα. Αν ο τελευταίος δεν έχει την προσήκουσα εξοικείωση με τις βασικές έννοιες της, θα περιπίπτει σε σφάλματα που απαντώνται συχνά, ιδίως στις περιπτώσεις όπου δεν υιοθετείται η αναλυτική προσέγγιση. Τέτοια σφάλματα διαπράττονται όταν αγνοείται ότι η αλήθεια είναι ιδιότητα των προτάσεων και όχι των αντικειμένων, ότι οι επιστημονικές θεωρίες –σε αντίθεση με τα μαθηματικά θεωρήματα– δεν αποδεικνύονται (με την έννοια της επαλήθευσης, δηλαδή της οριστικής και θετικής απόδειξης), ότι η αντίφαση εκφράζει σχέση μεταξύ συγκεκριμένων προτάσεων και όχι γεγονότων ή ιδιοτήτων, ότι μετά τον Gödel (1931) δεν είναι δυνατόν να αποδειχθεί η αλήθεια ενός κλειστού, τυποποιημένου συστήματος προτάσεων στο πλαίσιο του ίδιου του συστήματος.²

2. Η συμβολή του βιβλίου *Μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών*

Το κενό στον επιστημολογικό εξοπλισμό του κοινωνικού επιστήμονα εξακολουθεί να είναι σημαντικό. Η ανάγκη πληρέστερης γνώσης σε θέματα που σχετίζονται με τη φιλοσοφία της επιστήμης είναι μεγάλη, είτε το

κενό αυτό οφείλεται στον ιδεολογικό δογματισμό, είτε σχετίζεται με τις ανεπεξέργαστες θεωρητικές αντιλήψεις που συνοδεύουν τον επιστημονικό «πρακτικισμό». Και αυτήν την ανάγκη έρχεται να εξυπηρετήσει το βιβλίο του Πέτρου Γέμτου *Μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών* το οποίο συγχρόνως αποτελεί σημαντική συμβολή στην αναπτυσσόμενη συζήτηση πάνω στα ευρύτερα προβλήματα της φιλοσοφίας της επιστήμης στα οποία περιλαμβάνεται και αυτό του λογικού *status* των επιστημών του ανθρώπου.

Πρόκειται για ένα εκτενές έργο με μοναδική πληρότητα και πρωτοτυπία. Η πληρότητα και η πρωτοτυπία συνίστανται στο ότι ενώ η παρουσίαση καλύπτει όλο το φάσμα των θεωριών και προσεγγίσεων στην φιλοσοφία των κοινωνικών επιστημών, δεν αποτελεί απλή περιγραφή τους, εφόσον η διαπραγμάτευση των θεμάτων είναι κριτική και με σαφείς μεθοδολογικές κατευθύνσεις. Συγχρόνως παρουσιάζεται στο βιβλίο αυτό ένα αληθινό πανόραμα των εμπειρικών επιστημών που περιλαμβάνουν τις φυσικές και τις κοινωνικές επιστήμες, αλλά και νεότερους κλάδους γνώσης, όπως είναι η γνωσιακή επιστήμη.

2. Το 1931 ο Γερμανός μαθηματικός Kurt Gödel (1906-78) δημοσίευσε ένα σύντομο άρθρο με τίτλο «Πάνω σε τυπικά απροσδιόριστες προτάσεις στα Principia Mathematica [των Bertrand Russell και Alfred Whitehead, 1910-13] και σε συναφή συστήματα» (Über formal unentscheidbare Sätze der Principia Mathematica und verwandter Systeme). Έδειξε τη βασική μη πληρότητα ενός αξιωματικού συστήματος, εφόσον θα περιέχει αναγκαστικά προτάσεις με ακαθόριστη τιμή αλήθειας, δηλαδή, προτάσεις που δεν μπορούν να αποδειχθούν ή να αναρριθύνονται μέσα στο ίδιο το σύστημα.

Το βιβλίο κυκλοφόρησε αρχικά το 1983. Τώρα έχουμε την τέταρτη και κατά πολύ διευρυμένη και εμπλουτισμένη έκδοσή του. Το βιβλίο χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει τις γενικότερες αρχές της επιστημονικής σκέψης, στο δεύτερο την οργάνωση και τη λειτουργία της επιστημονικής γνώσης, ενώ στο τρίτο (που ακόμα δεν έχει δημοσιευθεί) εξετάζεται το πρόβλημα της ιδεολογίας στη σχέση μεταξύ επιστήμης και κοινωνίας.

Οι επιστημολογικές προκείμενες του Γέμτου είναι ποικιλιανές. Χαρακτηριστικό είναι ότι ορίζει εξασχής τα δύο προβλήματα στη φιλοσοφία της επιστήμης ως εκείνο της *επαγωγής* και εκείνο της *οροθέτησης ανάμεσα στην επιστημονική και την μη επιστημονική γνώση*, ακριβώς όπως ο Popper ήδη από το 1930.³ Βέβαια, τα δύο προβλήματα σχετίζονται μεταξύ τους, εφόσον δεχθεί κανείς ότι το κριτήριο της οροθέτησης δεν είναι η *επαληθευσιμότητα* των επιστημονικών θεωριών, αλλά η *διαψευσιμότητά* τους, η οποία είναι συνυφασμένη με την παραγωγική και όχι την επαγωγική μέθοδο συμπερασμού. Συνεπώς, η επιστήμη διακρίνεται από τη μη επιστήμη (μεταφυσική, φιλοσοφία, θεολογία, ιδεολογικές προτάσεις κ.λπ.) από το γεγονός ότι η

πρώτη είναι αναιρέσιμη, ενώ η δεύτερη δεν είναι.

Σημαντική θέση κατέχει, στο βιβλίο αυτό, η ανάλυση της έννοιας και των κριτηρίων της *αλήθειας*. Η δύσκολη αυτή έννοια που έχει επί αιώνες βασανίσει τον κόσμο των φιλοσόφων, δεν έχει απασχολήσει όσο θα έπρεπε ορισμένους κοινωνικούς επιστήμονες, ίσως διότι τη θεωρούν αυτονόητη. Στο βιβλίο του ο Π. Γέμτος εξηγεί τους όρους με τους οποίους τίθεται σήμερα το πρόβλημα της αλήθειας καθώς και τη σχέση του με άλλα στοιχεία λογικής θεωρίας (λογική αλήθεια, λογική ακολουθία, αναλυτικότητα, προτασιακή και συναρτησιακή λογική) και των μαθηματικών.

3. Επιστημολογία και επιστημονική γνώση

Η μελέτη του βιβλίου δείχνει ανάγλυφα την αλήθεια όσων υποστηρίχθηκαν πιο πάνω σε σχέση με το *επιστημονικό υπόβαθρο της επιστημολογίας*. Η τελευταία δεν περιορίζεται στο να είναι μια θεωρία της γνώσης, από τη στιγμή που, όπως τονίζει ο συγγραφέας, επιχειρείται μέσα από αυτήν μια «ορθολογική ανακατασκευή των επιστημών». Γι' αυτό και ο φιλόσοφος της επιστήμης πρέπει να είναι ο

3. Αυτό επισημαίνεται από τον Karl Popper στο μείζον έργο του που είναι το *Logik der Forschung* (1934) και το οποίο δημοσιεύθηκε στην ανανεωμένη τελική του έκδοχή στα αγγλικά το 1959 υπό τον τίτλο *The Logic of Scientific Discovery*. London, Hutchinson. Την ιδέα αυτή, όμως, επεξεργάζεται ακόμα νωρίτερα, το 1930-33 σε βιβλίο του που θα δημοσιευθεί το 1979, *Die Beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie*. Tübingen, Mohr.

ίδιος επιστήμονας ώστε να μην εκφυλίζεται η επιστημολογική έρευνα σε «άσκηση επιστημονικής φαντασίας» (σ. 31). Στην προκειμένη περίπτωση, η επιστημολογική θεώρηση των κοινωνικών επιστημών στην οποία προβαίνει ο συγγραφέας στηρίζεται στερεά στο γνωστικό του υπόβαθρο που είναι η οικονομική επιστήμη, έχοντας διατελέσει επί σειρά ετών καθηγητής Νομισματικής Θεωρίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Γι' αυτό και είναι σε θέση να κρίνει μέσα από την επιστημονική πείρα που απέκτησε το αντίκρισμα που έχουν οι αρχές επιστημονικής μεθόδου που επεξεργάζεται η επιστημολογία. Αυτό είναι ιδιαίτερα φανερό στη χρήση καταλλήλων παραδειγμάτων από την οικονομική επιστήμη, τα οποία χρησιμοποιεί στις εξηγήσεις του, ιδιαίτερα όσον αφορά το πρόβλημα των αξιολογικών κρίσεων στις κοινωνικές επιστήμες (σ. 45).⁴

Η φανερή, όμως, άνεση που χαρίζει στο συγγραφέα η οικονομική επιστήμη στο χειρισμό θεμάτων φιλοσοφίας των επιστημών δεν είναι το μοναδικό δείγμα της συμπαρουσίας επιστημονικής και επιστημολογικής επάρκειας που απαντάται στο βιβλίο αυτό. Η ανάλυση που κάνει και η υπεράσπιση του *μεθοδολογικού ατομισμού* στις κοινωνικές επιστήμες που αναλαμβάνει έχουν άμεση σχέση με το ατομιστικό πρόγραμμα της οικονομι-

κής επιστήμης. Η επιστήμη αυτή είναι τόσο πιο ανεπτυγμένη σε σύγκριση με άλλες κοινωνικές επιστήμες όσο έχει αποδεχθεί τις θεωρητικές προκείμενες αυτής της προσέγγισης. Βέβαια, δεν λείπουν και οι ολιστικές προσεγγίσεις στην οικονομική θεωρία, όπως είναι η μακροοικονομική θεώρηση του J.M. Keynes ή η συστημική προοπτική του Kenneth Boulding (σ. 212). Όμως και εκεί, όπως τονίζει ο συγγραφέας, η χρήση ολιστικών μοντέλων έχει αναλυτικό χαρακτήρα. Αντίθετα, στις μη αναλυτικές προσεγγίσεις καταβάλλεται προσπάθεια να συλληφθεί όχι το ελέγξιμο σύνολο «εξωτερικών» σχέσεων, αλλά η «οντολογική πληρότητα» που εκφράζει. Μια τέτοια προσπάθεια, όπως εύκολα συνάγεται, καταλήγει στη μεταφυσική αναζήτηση.

Με τα νέα στοιχεία που εμφανίζει ο συγγραφέας στην αναθεωρημένη έκδοση της *Μεθοδολογίας των κοινωνικών επιστημών* δείχνει τη γονιμότητα που έχει ο μεθοδολογικός ατομισμός ως πλαίσιο μέσα στο οποίο διαγράφονται οι νέες τάσεις στην οικονομική, καθώς και την πολιτική επιστήμη, όπου χρησιμοποιείται το μοντέλο της ορθολογικής επιλογής (rational choice). Συγχρόνως, δείχνει μέσα από την σύγχρονη οικονομική θεωρία ότι έχει αρμοδιότητα η επιστημολογία του Karl Popper, η οποία συνδέει την διαψευσιμότητα των επιστημονικών θε-

---

4. Βλ. και παλιότερο άρθρο σχετικό με το θέμα αυτό: Πέτρος Γέμτος, 1974, «Η προβληματική των αξιολογικών κρίσεων στις κοινωνικές επιστήμες», *Φιλοσοφία*, σ. 120-36.

ριών (falsificationism) με την αρχή της επισφάλειας της γνώσης (fallibilism).

Το κεφάλαιο που αφιερώνεται στην αυτονομία της οικονομικής επιστήμης (σ. 324 κ.ε.) αποτελεί ένα ολόκληρο πανόραμα σύγχρονων μεθοδολογικών προσεγγίσεων σ' αυτόν τον τομέα γνώσης, κριτικά παρουσιασμένων, όπου καταδεικνύονται –μεταξύ άλλων– οι τεράστιες δυνατότητες του οικονομικού υποδείγματος εφόσον η χρήση του εξαπλώνεται και σε άλλες κοινωνικές επιστήμες (σ. 331).

4. Πώς ορίζεται η επιστήμη

Η θαρραλέα υιοθέτηση του «κριτηρίου Πόπερ» από τον συγγραφέα για τη λύση του προβλήματος της οροθέτησης των επιστημονικών θεωριών δεν βρίσκει όλους τους κοινωνικούς επιστήμονες σύμφωνους. Πολλοί το απορρίπτουν στο όνομα μιας υποτιθέμενης ιδιουσυστασίας των κοινωνικών επιστημών. Επιμένουν, επομένως, στην ανάγκη μιας ξεχωριστής μεθοδολογίας για τις κοινωνικές επιστήμες, εφόσον υπάρχουν επιστημονικές θεωρίες στις οποίες αναγνωρίζεται η δυνατότητα αξιολογικών κρίσεων και

περιέχουν κανονιστικές προτάσεις. Περισσότερο ακόμη: ορισμένες φορές θεωρούν ότι η στράτευση για την επιβολή μιας αντίληψης για την επιστήμη την οποία υπηρετούν είναι επιτρεπτή ή και επιβεβλημένη.⁵ Η στάση τους αυτή οφείλεται, αφενός, στις ιδεολογικές τους επιλογές και, αφετέρου, σε σύγχυση που υπάρχει συχνά ανάμεσα στην επιστήμη με την αυστηρότερη και ισχυρότερη έννοια και την επιστήμη με την ευρύτερη και την ασθενέστερη έννοια, στην οποία μπορούν να περιλαμβάνονται προτάσεις με κανονιστική ισχύ.

Η αναγνώριση της νομιμότητας και της χρησιμότητας της ευρύτερης έννοιας της επιστήμης δίνει τη δυνατότητα να συμπεριληφθούν σ' αυτήν γνώσεις που λογίζονται επιστημονικές και που περιλαμβάνονται στις δεοντολογικές επιστήμες, όπως είναι η νομική, η ηθική και η οικονομική της ευημερίας. Η τελευταία συγκαταλέγεται θεματολογικά στην οικονομική επιστήμη, η οποία, όμως, είναι κατά το υπόλοιπο αυστηρά εμπειρική επιστήμη, και, επομένως, μη δεοντολογική.

Υπάρχει, όμως, διαφορά ανάμεσα στη θεματολογική και την επιστημολογική κατάταξη των επιστημών. Η πρώτη

---

5. Ο Γάλλος κοινωνιολόγος Raymond Boudon σημειώνει ότι αυτό συνέβη στη Γαλλία με ορισμένους μαρξιστές ιστορικούς, όπως ήταν ο Alphonse Aulard (1849-1928), ο Albert Mathiez (1874-1932) και ο Albert Soboul (1913-82), οι οποίοι αγωνίστηκαν για να επιβάλουν τη δική τους θεωρία πάνω στη θέση της Γαλλικής Επανάστασης στην Ιστορία, τις αιτίες και τις συνέπειες της. Αυτή τους η στάση δεν τους επηρέασε αρνητικά στην τήρηση των κανόνων που επιβάλλει το επιστημονικό ήθος στον αναλυτή. Όμως, η υιοθέτηση αυτής της στάσης λογικά οδηγεί στην απόρριψη ή εγκατάλειψη αυτού του ήθους. Raymond Boudon, 2004, *Pourquoi les intellectuels n' aiment pas le libéralisme?*, Paris, Odile Jacob, σ. 136.

είναι προϊόν εξέλιξης και διαδράσεων μεταξύ κλάδων γνώσης, ενώ η δεύτερη είναι συνέπεια ανάλυσης της δομής της και του λογικού της status. Η συνύπαρξη των δύο δίνει συχνά λαβή σε συγχύσεις και παρεξηγήσεις, οι οποίες αποφεύγονται με την υιοθέτηση δύο *κριτηρίων* αντί ενός για την επιστήμη. Η επιστήμη *strictu sensu* αντιστοιχεί στον «ορισμό I» και είναι «γνωστική πνευματική δραστηριότητα με διυποκειμενική ισχύ». Η επιστήμη με την ευρύτερη έννοια, κατά τον «ορισμό II», μπορεί να περιέχει και αξιολογικές προτάσεις αποδεκτές μέσα σ' ένα δεδομένο πλαίσιο κανόνων με λογική συνοχή.

Και οι δύο ορισμοί έχουν τη χρησιμότητά τους. Είναι, όμως, σαφής η θέση του συγγραφέα που θεωρεί ότι με τον ορισμό II ακυρώνεται η αρχή της *μεθοδολογικής ενότητας των επιστημών*, υπέρ της οποίας ο ίδιος παίρνει θέση. Και αυτή η θέση του Γέμτου συνδέεται με την αναλυτική κατεύθυνση και το υποθετικό-παραγωγικό πρότυπο εξήγησης, χωρίς να αγνοεί τη μη αναλυτική κατεύθυνση η οποία χρησιμοποιεί την διαλεκτική-ερμηνευτική προσέγγιση.

5. Τελικές παρατηρήσεις

Πέρα από την πληρότητα της παρουσίασης διαφόρων μεταθεωριών της επιστήμης στο βιβλίο του Γέμτου, που είναι μοναδικό όχι μόνο για τα ελληνικά, αλλά και για τα διεθνή δεδομένα, η

επιχειρηματολογία και οι αποτιμήσεις του είναι κάθε άλλο παρά ορθόδοξες. Σε μια εποχή που στις κοινωνικές επιστήμες επικρατεί η «θεωρητική αγοραφοβία» στις διάφορες μορφές της, ή ο δογματισμός ιδεολογικών σχημάτων, το βιβλίο αυτό τονίζει την ανάγκη θεωρητικής συζήτησης και συστηματικής ανάλυσης των μεθοδολογικών προϋποθέσεων που καθιστούν δυνατή και έγκυρη τη γνώση. Συγχρόνως τάσσεται υπέρ των αναλυτικών προσεγγίσεων και του μεθοδολογικού ατομισμού, τη στιγμή που στις επιστήμες του ανθρώπου ο τρέχων συρμός προμοδοτεί τις μη αναλυτικές προσεγγίσεις, οι οποίες λειτουργούν ως «οικολογική εστία» του ολισμού και της ουσιοκρατίας. Οι προσεγγίσεις αυτές αποτελούν οιονεί μεταφυσικές θεωρήσεις, οι οποίες έχουν συμβάλει μάλλον στην καθυστέρηση παρά στην ανάπτυξη της έγκυρης γνώσης στα πεδία εφαρμογής τους. Η προσκόλληση σε τέτοια σχήματα αποτελεί λύση ευκολίας για πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες, οι οποίοι βρίσκουν στα ερμηνευτικά σχήματα που χρησιμοποιούν τη δυνατότητα να περιχαρακωθούν στα προστατευτικά που τους παρέχει η δική τους μεθοδολογία, φτιαγμένη στα μέτρα των ιδεολογικών τους επιλογών, μη υποκείμενη σε κριτικό έλεγχο παρά μόνο μέσα στο πλαίσιο που συνιστούν οι δικές τους προκείμενες.⁶ Η *Μεθοδολογία των κοινω-*

6. Την τάση αυτή έχουν καταγγείλει ως φενάκη ορισμένοι μοναχικοί διανοητές, όπως ο

νικών επιστημών αντιτίθεται σ' αυτήν την τάση από τη στιγμή που διασαφηνίζει τις επιλογές της όσον αφορά τις μεταθεωρίες της επιστήμης που διαπραγματεύεται. Γι' αυτό από αυτήν την άποψη το βιβλίο είναι «αιρετικό»,

εφόσον δεν διστάζει να πλεύσει «ενάντια στο ρεύμα».

Δημήτρης Δημητράκος
Καθηγητής Πολιτικής Φιλοσοφίας
στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Karl Popper, ο Raymond Aron και ο Raymond Boudon. Βλ. κυρίως Karl Popper, 1945, 1966, *The Open Society and its Enemies*, 2 vols, London, Routledge and Kegan Paul και 1958, *The Poverty of Historicism*, London, Routledge and Kegan Paul. Raymond Aron, 1955, *Polémiques*, Paris, Gallimard, «Les Essais LXXI», και 1988, *Études sociologiques*, Paris, P.U.F., «Sociologies». Raymond Boudon, 1979, *La logique du social*, Paris, Hachette και 1984, 2004, *La place du désordre*, Paris, PUF.